

روزی برای دانشجو

روز 16 آذر 1332 دانشجویان هنگام ورود به دانشگاه متوجه اتومبیل‌های نظامی و اوضاع غیرعادی اطراف دانشگاه شده و وقوع حادثه‌ای را پیش‌بینی می‌کردند؛ در این روز فضا متأثر از روزهای قبل، آبیستن حوادث و درگیری بود.

روز 16 آذر 1332 دانشجویان هنگام ورود به دانشگاه متوجه اتومبیل‌های نظامی و اوضاع غیرعادی اطراف دانشگاه شده و وقوع حادثه‌ای را پیش‌بینی می‌کردند؛ در این روز فضا متأثر از روزهای قبل، آبیستن حوادث و درگیری بود. ساعاتی بعد این اتفاق افتاد؛ هنگامی که ساعت 10 صبح دانشجویان در سر کلاس‌ها بودند چندین نفر از سربازان راهی دانشکده فنی شدند. در همین زمان رئیس دانشکده فنی برای جلوگیری از هرگونه درگیری احتمالی، کلاس‌ها را زودتر از موعد تعطیل کرد. هنگامی که دانشجویان در حال خروج از دانشکده بودند، یکباره با حضور و هجوم سربازان مواجه شدند که همین امر به شعار دادن تعدادی از دانشجویان و درگیری آنان با نیروهای نظامی انجامید؛ در این روز نیروهای نظامی دسته جانبا از لشکر 2 زرهی به دانشگاه تهران اعزام شدند.

بعد از گذشت مدتی برای جلوگیری از افزایش تنش و درگیری چندین دانشکده دیگر نیز تعطیل اعلام شد و در ادامه سراسر دانشگاه به دستور علی‌اکبر سیاسی، رئیس وقت دانشگاه تهران تعطیل شد. با این وجود نیروهای نظامی رژیم به شدت رفت‌وآمد دانشجویان را کنترل کرده و در این بین عده‌ای را نیز دستگیر کرد. در این میان کانون درگیری‌ها جای دیگر است؛ جایی که دانشکده فنی به هم می‌ریزد و در محاصره کامل نظامیان قرار می‌گیرد و یکباره فرمان آتش صادر شده و دانشجویان در صحن طبقه اول به خون می‌غلتنند و عده‌ای زخمی می‌شوند. در نتیجه این درگیری‌ها نیز 3 دانشجوی دانشکده فنی به نام‌های مهدی شریعت رضوی، مصطفی بزرگ‌نیا و احمد قندچی کشته می‌شوند.

شهید چمران- که خود آن روزها دانشجوی دانشکده فنی بود- در رابطه با حادثه 16 آذر می‌گوید که وقایع آن روز چنان در نظرم مجسم است که گویی همه را به چشم می‌بینم، صدای رگبار مسلسل در گوشم طنین می‌اندازد، سکوت موحش بعد از رگبار، بدنم را می‌لرزاند، آه بلند و ناله مجروحین را در میان این سکوت دردناک می‌شنوم؛ دانشکده فنی خون آلود را در آن روز و روزهای بعد به رأی‌العین می‌بینم.

پس از پایان این حادثه، پلیس در توجیه این رویداد و در بیانیه‌ای که همان روز از رادیو پخش شد اعلام کرد که عده‌ای از دانشجویان در کلاس‌های درس نشسته بودند و به پلیس چهره خشنی نشان می‌دادند و پلیس را مسخره می‌کردند و این باعث شده که پلیس به واکنش بیفتد. پلیس قصد زدن دانشجویان را نداشت ولی دانشجویان به پلیس حمله کردند و می‌خواستند اسلحه‌شان را بگیرند. پلیس در قالب دفاع این کار را کرده و قصدش زدن دانشجویان نبوده است.

عدم مشروعیت حکومت پهلوی

بعد از کودتای 28 مرداد 1332، محمدرضا پهلوی که در پی شکست کودتای اول در 25 مرداد 32 از طریق بغداد به رم گریخته بود، در 31 مرداد به تهران بازگشت و در صدد برآمد تا با کمک کشورهای انگلیس و آمریکا جایگاه و پایگاه خود را بیش از پیش مستحکم کند.

از این‌رو ابتدا به توسعه مناسبات با آمریکا روی می‌آورد و نخست‌وزیر دولت کودتا سپهبد اردشیر زاهدی در نامه‌ای به آیزنهاور، رئیس جمهور وقت آمریکا ضمن اعلام تلاش برای بهبود وضع بین‌المللی ایران و تجدید مناسبات سیاسی ایران و انگلیس از آمریکا برای آنچه نجات ایران از هرج و مرج اقتصادی و مالی می‌نامد، تقاضای کمک اضطراری کرد. به دنبال این درخواست و در شهریور همان سال آمریکا موافقت خود را با پرداخت مبلغ 4/23 میلیون دلار بابت کمک‌های فنی سالانه اعلام و همچنین مبلغ 45 میلیون دلار کمک بلاعوض به ایران اعطا کرد. البته بعدها معلوم شد که آمریکا 5 میلیون دلار از این مبلغ را برای دستمزد زاهدی و دیگر نیروهای کودتا در قبال کودتا پرداخته بود. به واقع آمریکا هم متقابلاً ارسال این حجم وسیع از کمک‌های مالی به دولت کودتا به‌منظور سازماندهی دوباره ارتش و دستگاه اداری در جهت مقابله با فشار شوروی در مرزهای شمالی و مبارزه با قدرت حزب توده در داخل را ضروری می‌دانست و از سوی دیگر تسلط همه‌جانبه بر ایران و منابع نفتی آن را تعقیب می‌کرد. از این‌رو آمریکا تنها پس از امضای قرارداد کنسرسیوم در 28 شهریور 1332 با پرداخت 3/127 میلیون دلار به عنوان وام به ایران موافقت کرد. در این راستا رژیم شاه نیز تلاش می‌کرد با کمک‌های مالی و اطلاعاتی آمریکا مخالفان را سرکوب کند.

با وجود این، نفرت عمومی به جای اعتماد عمومی در بین افکار عمومی مردم، موجودیت حاکمیت برآمده از کودتا را با عدم مشروعیت همراه ساخته بود؛ چنان که در روزهای عزاداری محرم همان سال- که مصادف با شهریور 1332 بود- تهران شاهد برپایی تظاهرات گسترده‌ای شد و تظاهرات کنندگان با وجود دخالت مأموران شهربانی و واحدهای لشکر نظامی ضدشورش پایتخت همچنان به اعتراضات خویش ادامه می‌دادند.

با این وجود روز 24 آبان اعلام شد که نیکسون، معاون رئیس جمهور آمریکا از طرف آیزنهاور به ایران می‌آید. هدف از این سفر طبق گفته آیزنهاور در کنگره آمریکا بررسی عینی نتایج پیروزی سیاسی امیدبخشی بود که در ایران نصیب قوای طرفدار تثبیت اوضاع و قوای آزادی شد؛ این پیروزی نتیجه سرمایه‌گذاری 21 میلیون دلاری آمریکا در حمایت پیدا و پنهان از دولت کودتا بود. البته برخی دیگر بر این باورند که سفر نیکسون در راستای ارزیابی مشروعیت و مقبولیت حکومت پهلوی بین مردم بود؛ مشروعیتی که با تظاهرات مردم و دانشجویان با یک علامت سوال بزرگ همراه شد.

افزایش اعتراضات

پس از کودتای 28 مرداد 1332 و سقوط دولت دکتر محمد مصدق، با توجه به سرکوب شدید گروه‌ها و احزاب سیاسی چپ، ملی و مذهبی و وجود حکومت نظامی امکان فعالیت سیاسی از بیشتر قشرهای اجتماعی گرفته شده بود ولی جنبش دانشجویی همچنان به فعالیت ادامه می‌داد و دانشگاه عمده‌ترین مظهر مبارزه و مقاومت بر ضد استبداد و استعمار تلقی می‌شد؛ پس از بازگشایی دانشگاه‌ها و شروع سال تحصیلی جدید فعالیت‌های دانشجویی نیز آغاز شد.

در این راستا نیز تظاهرات دانشجویان دانشگاه تهران، به عنوان اعتراض به ورود دنیس رایت، کاردار جدید سفارت انگلیس در ایران از روز 14 آذر 1332، آغاز شد. دانشجویان دانشکده‌های حقوق و علوم سیاسی، دندانپزشکی، فنی، پزشکی، داروسازی در دانشکده‌های خود تظاهراتی علیه رژیم کودتا برپا کردند.

روز 15 آذر تظاهرات به خارج از دانشگاه کشیده شد و مأموران نظامی و انتظامی در زد و خورد با دانشجویان، شماری را مجروح و گروهی را دستگیر و زندانی کردند.

البته 2 ماه پیش از این رویداد نیز دانشگاه تهران شاهد برخورد خشونت‌آمیز نیروهای نظامی با دانشجویان بود؛ تظاهرات روز 16 مهر نخستین واکنش دانشگاه و دانشگاهیان در برابر دولت کودتا بود. در این روز برای نخستین بار از زمان تأسیس دانشگاه تهران در سال 1313، مأموران نظامی وارد حریم دانشگاه شدند و به دستگیری جمعی از دانشجویان مبادرت کردند. چنین رفتاری طی 19 سالی که از بنیانگذاری دانشگاه تهران می‌گذشت بی‌سابقه بود.

پس از این رویداد و در واپسین روزهای مهر به دستور دولت، حکومت نظامی در خوزستان، گیلان، اصفهان و فارس به مدت 3 ماه دیگر تمدید شد. در همین روز، مأموران حکومت نظامی مبادرت به دستگیری عده زیادی از مخالفان سیاسی و فعالان نهضت ملی کردند. افزایش رفت‌وآمدهای مقامات آمریکایی و انگلیسی به ایران و بازداشت‌های پی در پی فرمانداری نظامی، ضمن انسداد فضای سیاسی، جامعه را به سوی وقوع درگیری‌های جدید سوق داد.

روز سوم آذر ماه محاکمه دکتر مصدق و سرتیپ ریاحی در دادگاه نظامی خاتمه یافت و همین روز نیز دربار شاهنشاهی اعلامیه‌ای مبنی بر مسافرت نیکسون، معاون رئیس جمهور آمریکا به ایران در 18 آذرماه صادر کرد. پس از آن و با ورود سر دنیس رایت، کاردار موقت سفارت انگلیس به تهران در این روز و متعاقب آن چند روز بعد صدور اعلامیه رسمی مشترک میان دو دولت درباره برقراری مجدد و رسمی روابط ایران و انگلیس، بر شدت اعتراض‌ها افزوده شد. روز 29 مهر آنتونی ایدن، وزیر خارجه انگلیس طی نطقی در مجلس عوام این کشور اعلام کرد که انگلستان بار دیگر دست دوستی به سوی ایران دراز می‌کند و برای تجدید مناسبات سیاسی میان دو کشور از هر جهت آماده است.

در 14 آذر نیز تصمیم دو دولت را مبنی بر مبادله بدون تأخیر سفیر اعلام داشت. این انعطاف و خواست حکومت پهلوی در ابراز اشتیاق به انگلیس و آمریکا که به عنوان طراحان و حامیان کودتای 28 مرداد 1332 شناخته شده بودند، قابل پذیرش نبود. از این رو اعتراضات و تظاهرات‌هایی برگزار می‌شد. تا اینکه 16 آذر و در اعتراض به سفر نیکسون به ایران، دانشجویان دانشگاه تهران تظاهراتی را ترتیب دادند. در نتیجه این اعتراض شمار زیادی از دانشجویان زخمی و مجروح و 3 نفر نیز کشته شدند. دو روز بعد از حادثه 16 آذر نیکسون به ایران آمد و در همان دانشگاهی که دانشجویانش در اعتراض به ورود او به شهادت رسیدند، مدرک دکترای افتخاری حقوق خود را (از دانشگاه تهران) دریافت کرد.

حکومت پهلوی نیز نه تنها از محاکمه متجاوزان در کشتار روز 16 آذر اجتناب کرد بلکه 9 روز بعد در نامه‌ای به شماره 2122 مورخ 25 آذر ماه 1332 که از سوی سرهنگ علی محمد روحانی، رئیس ستاد لشکر 2 زرهی مرکز تهیه شده بود، به‌گونه‌ای «خیلی فوری» از ستاد رکن 2، تقاضای تشویق افسران و درجه‌داران و سربازان دسته جانباز در مأموریت دانشگاه تهران در روز دوشنبه 16 آذر به عمل آمد؛ تشویقی که شامل حال 16 نفر به‌پاس کشتار 16 آذر شد. این 16 نظامی‌افزون بر ترفیع درجه به پاداش های نقدی 25 تا 35 تومان نایل آمدند. با این وجود حادثه 16 آذر 1332، به عنوان نماد استکبارستیزی، مبارزه با استبداد و عدالت خواهی دانشجویان در تاریخ ایران معاصر ثبت شد.

همشهری آنلاین - ارسلان مرشدی